

STANOVNIŠTVO DONJEG MIHOLJCA (1870-1880): PREDTRANZICIJSKO DOBA

MARIJA BRANDIĆ, MONIKA GRDIŠA-ASIĆ
I IVAN ČIPIN

SAŽETAK: Stanovništvo Donjeg Miholjca, kao i drugog slavonskog istraženog naselja - Drenovaca, pokazuje da u razdoblju od 1870. do 1880. godine u Slavoniji još uvijek nema naznake početka procesa demografske tranzicije. Predtranzicijska obilježja stanovništva Donjeg Miholjca najjače su se očitovala u prirodnom padu, niskoj doživljenoj dobi, ranoj ženidbi i čestim ponovljenim brakovima. Specifičnost Donjeg Miholjca očituje se u negativnom migracijskom saldu, suprotno općem trendu u Slavoniji u tom razdoblju. Zbog toga nije došlo do kompenzacije prirodnog pada, pa je u Donjem Miholjcu, za razliku od Slavonije u cijelosti, zabilježen pad broja stanovnika.

Uvodne i metodološke napomene

Istraživačkim projektom pod naslovom “Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj”, koji se ostvaruje kroz doktorski studij “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku, kao jedna od 12 župa koje će se istražiti izabrana je župa Donji Miholjac - reprezentant Slavonije. Istraživanje je utemeljeno na matičnim knjigama rođenih, umrlih i vjenčanih.¹ Sve do 1878. godine matične

¹ Matične knjige župe Donji Miholjac: rođeni (1861-1883); vjenčani (1842-1889); umrli (1861-1884) (Hrvatski državni arhiv u Zagrebu).

Marija Brandić, doktorandica doktorskog studija “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Kralja Tomislava 5B, 31220 Višnjevac. E-mail: mbrandic@ffos.hr
Monika Grdiša-Asić, doktorandica doktorskog studija “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Janjinska 18, 20 000 Dubrovnik. E-mail: monikagrdisa@gmail.com

Ivan Čipin, asistent na Katedri za demografiju Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Trg J. F. Kennedyja 6, 10000 Zagreb. E-mail: icipin@efzg.hr

su se knjige pisale na latinskome jeziku, a početkom 1878. latinski je zamijenjen hrvatskim jezikom.

Župa Donji Miholjac u promatranom je razdoblju obuhvaćala naselja Donji Miholjac i Rakitovicu. Matične knjige rođenih, umrlih, vjenčanih koje smo obradili, sadrže podatke samo za stanovnike rimokatoličke vjere. Izračunali smo da je udio stanovnika drugih vjeroispovijesti bio 1,94% (tablica 1).² Stoga je u nekim analizama bilo potrebno korigirati broj stanovnika iz popisa kako bi podaci bili usporedivi.

Tablica 1. Broj stanovnika Donjeg Miholjca (s Rakitovicom) 1880. godine prema vjeroispovijesti i procjena za 1869. godinu

Naselje	Broj stanovnika						
	<i>Ukupno</i>	Rimo- katolici	Ostali	Udio ostalih (%)	Pravo- slavni	Židovi	Evan- gelisti
Donji Miholjac	3353	3288	65	1,94	4	47	14
Donji Miholjac	2704	2644	60	2,22	4	42	14
Rakitovica	649	644	5	0,77	0	5	0
<i>Donji Miholjac 1869.</i>	3520	(3452)	(68)	1,94			

IZVOR: *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880.-1991., po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1998.

Geografski položaj Donjeg Miholjca

Donji Miholjac smješten je na 45°45' sjeverne geografske širine i 18°10' istočne geografske dužine, u sjevernom dijelu Republike Hrvatske, odnosno u središnjem dijelu Panonske nizine.³ Nalazi se na području karašičke Podravine, a u okviru makroregije Istočno-hrvatske ravnice.

Granični položaj mjesta, kao i sama lokacija blizu graničnog prijelaza prema Mađarskoj, uvjetovali su prometne karakteristike ovoga mjesta. Relativna prometna izoliranost posljedica je činjenice da glavne prometne veze (željeznička

² U matičnim knjigama, posebno u matičnim knjigama vjenčanih, zabilježeno je dosta stranih prezimena, najviše njemačkih i mađarskih. Od ukupno 163 prezimena u razdoblju od 1870. do 1880. godine, 39 (23,92%) su bila strana prezimena (primjerice: Kopf, Markt, Paal, Füger, Bauer itd.). U malome broju spominju se u Donjem Miholjcu i Romi. O njihovu prisustvu govori matična knjiga rođenih, gdje se u rubrici očeva zanimanja navodi opaska da su Romi. Godine 1870. i 1875. spominju se dva *zingarusa*, 1876. četiri, 1877. tri, a 1879. jedan.

³ Josip Ham, *Upoznajte Donji Miholjac*. Donji Miholjac, 1998: 11.

pruga i magistralna cesta) u svom toku prate rub dravske ravnice, te se na mjestu proširenja udaljuju od Drave, a samim tim i od Donjeg Miholjca. Veći značaj u prometnom pogledu mjesto dobiva izgradnjom mosta preko rijeke Drave i otvaranjem graničnog prijelaza prema Mađarskoj.

Zanimljivo je da je tlo bliže rijeci Dravi za desetak metara više od onoga što se prostire oko rijeke Karašice. Najniže točke zemljišta oko rijeke Karašice imaju nadmorske visine između 94 i 97 metara. Stoga po šumama južno od Kapelne ima močvarnog zemljišta. Nadmorske visine pored rijeke Drave kreću se između 100 i 106 metara. Zato rijeka Karašica teče usporedno s rijekom Dravom sve do mjesta visinskog izjednačavanja korita njihovih tokova. Naselja tog kraja nižu se u dva pojasa. Jedan pojas čine mjesta koja se nižu duž glavne podravske ceste od Slatine prema Valpovu. Ostala naselja leže južnije, oko rijeke Karašice.

Područje Donjeg Miholjca poljoprivredni je kraj u kojemu posvuda dominiraju polja, livade i pašnjaci. Miholjački kraj nije prostorno velik. Obuhvaća donju Podravinu od Moslavine na zapadu do Čamagajevaca i Črnkovaca na istoku. Sjevernu granicu čini mu rijeka Drava, a južnu vododjelnica između Karašice i potoka Vučice.⁴

Danas se Donji Miholjac nalazi u zapadnom dijelu Osječko-baranjske županije i obuhvaća 13 naselja. Osim Donjeg Miholjca, koji ima karakteristike manjega grada, ostala su naselja veća ili manja podravska sela. To su Viljevo, Moslavina, Kapelna, Golinci, Poreč, Rakitovica, Radikovci, Čamagajevci, Črnkovci, Bočkinci, Podgajci i Sv. Đurađ.⁵

Upravno-političke i gospodarske karakteristike

Bitkom kod Sente 1697. godine Turska je primorana na sklapanje mira s Austrijom i priznavanje Save kao granice prema Slavoniji, dok je u Srijemu granična linija išla od utoka Bosuta u Savu do utoka Tise u Dunav. Karlovačkim je mirom 1699. godine taj teritorij stavljen pod upravu carske Komore i carske vojske. Dok je seosko stanovništvo, koje je ovdje živjelo pod Turcima, djelomice ostalo na svojoj zemlji, vlastele više nije bilo. Zbog dugogodišnje borbe

⁴ Mirko Marković, *Slavonija - povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Zagreb: Golden Marketing, 2002: 207-208.

⁵ M. Marković, *Slavonija - povijest naselja i podrijetlo stanovništva*: 208.

s Turcima rodovi predturske gospode gotovo su potpuno izumrli ili izginuli, pa je čitava oslobođena zemlja mogla biti proglašena "carskim vlasništvom". No, oslobođenje od Turaka imalo je za posljedicu borbu Komore i vojske za prevlast, jer je Dvorsko ratno vijeće, pozivajući se na granični smještaj slavonsko-srijemskog područja prema Osmanskome Carstvu, polagalo pravo na teritorij namijenjen Vojnoj krajini. U međuvremenu, teritorij koji nije potpao pod Vojnu krajinu postupno je, prodajama i darovnicama dospio u ruke većinom stranog plemstva, te crkvenih osoba i korporacija.⁶ Prvi korisnici darovnica na tom području bili su velikim dijelom crkveni krugovi (veliki đakovački posjed, Aljmaš, Kutjevo, Kaptol, Dalj, Neradin). Plemićki korisnici, većinom stranog podrijetla, dobivali su srednje ili manje posjede u okviru Požeške županije, dok imanja duž Drave i Dunava (Virovitica, Valpovo s Donjim Miholjcem, Vukovar), zatim podno požeških gora prema Dravi (Orahovica i Našice), a na zapadu Mala Vlaška te Pleternica u Požeškoj kotlini nisu tada još razdijeljeni, već tvore komorske distrikte. Ovi posjedi čine osnovu kasnijih krupnih veleposjeda na tlu Slavonije i Srijema, među kojima će se istaći Virovitica, Valpovo, Vukovar i Ilok, koji dolaze u ruke stranih obitelji baruna Schaumburg-Lippe, baruna Hilleprand von Prandau, grofova Eltz i knezova Odescalchi, Našice i Orahovica u ruke obitelji grofova Pejačević, Daruvar/Podborje, Sirač i Pakrac obitelji grofova Janković, te Pleternica i Velika, koje je najprije okupio barun Trenk, a kasnije su pripali obitelji Jakova pl. Svetića.⁷

Nova raspodjela vlasti označila je i nove početke u ekonomsko-socijalnim odnosima u agraru Slavonije i Srijema. Na seljačkim se gospodarstvima, zbog pritiska konzervativnih feudalnih tendencija, polagano i teško afirmirala primjena modernije poljoprivrede. Feudalni su gospodari utjecali na dugotrajno zadržavanje institucije tzv. kućne zadruge, koja je u znatnoj mjeri imala obilježje naturalne privrede.

U većoj mjeri nego kod seljaštva, razvijeno je bilo tržišno gospodarenje na velikim feudalnim posjedima, no unatoč tome, njihova se agrarna proizvodnja i agrarna trgovina sve do 1848. godine temeljila pretežno na elementima feudalne rente, odnosno eksploataciji seljačke radne rente za obradu alodijalnih posjeda, te ubiranje naturalne rente sa seljačkih gospodarstava.⁸

⁶ Igor Karaman, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje, studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII.-XX. st.* Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku, 1997: 22-23.

⁷ I. Karaman, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*: 31.

⁸ I. Karaman, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*: 47-48.

Eksploatacije seljačke radne snage u korist vlastelinske ekonomije do pod kraj 18. stoljeća nije predstavljala znatniji predmet sukoba na slavonskome selu. No, konjunktura žitne trgovine u doba napoleonskih ratova navela je vlastelinske uprave na širenje alodijalne proizvodnje uz korištenje besplatne ili jeftine radne snage, a to je rezultiralo otporom slavonskog seljaštva na početku 19. stoljeća. Jedini pozitivan rezultat koji su ustanici postigli bila je odredba iz 1810. godine kojom je utvrđivana apsolutna gornja granica vlastelinskog zahtjeva za tlakom.⁹

Polovinom 19. stoljeća, kada je uslijed revolucionarnih previranja širom Habsburške Monarhije slomljen stoljetni tradicionalni sustav feudalizma, u hrvatskim pokrajinama pod habsburškom vladavinom otvara se put sporom i neusklađenom razvoju novog građansko-kapitalističkog poretka, koji će trajati dugi niz godina.¹⁰

Patentom o zemljišnom "rasterećenju" od 2. ožujka 1853. godine, koji je trebao regulirati mnoga neriješena pitanja u agraru, seljak je postao vlasnikom selišne zemlje, dok je selišna zemlja izvana ostala u vlasništvu vlastele.¹¹ Tako je i u vlastelinstvu Valpovo, koje je prvi put podijeljeno obiteljskom diobom 1831. godine na valpovački i miholjački posjed, oduzeta nadležnost nad svom seljačkom zemljom, tj. nad oko polovicom njegove površine. No, veće značenje od samog kvantitativnog smanjenja imanja imale su temeljite izmjene društveno-ekonomskih odnosa na području vlastelinstva sredinom 19. stoljeća: u prvom redu, prestanak radnog i naturalnog davanja kmetova, odnosno robotne i desetinske obveze koje su bile osnovica poslovanja poljoprivrednog dijela gospodarstva.¹²

Naknadno donesene odluke po kojima su seljaci morali naknadno platiti dug za razna uskraćena davanja, napose "vinsku desetinu", išle su u korist vlasteli. To je dovelo do pomanjkanja gotovine, što je ubrzalo raspadanje obiteljskih zadruga na selu. Seljaci su novac pokušali dobiti prodajom stoke, no nestanak velikih zadružnih površina za ispašu nepovoljno je utjecao na stanje stočnoga fonda, pa je od 1856. godine nastala i oskudica u stočnoj hrani. Od 1857. do

⁹ Igor Karaman, »Pokreti seljačkog puka u kasnofeudalnoj Hrvatskoj i njihove socijalno-ekonomske osnove.« *Zadarska revija* 24/1 (1975): 86-87.

¹⁰ Igor Karaman, »Procesi/fenomeni inicijalne tranzicije stanovništva Hrvatske do 1918.«, u: *Hrvatska na pragu modernizacije (1750-1918.)*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2000: 241-242.

¹¹ Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman i Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914*. Zagreb: Školska knjiga, 1968: 6-7.

¹² Igor Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo, ekonomsko-historijska analiza*. Zagreb: JAZU, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 13, 1962: 20.

1859. godine došlo je i do elementarnih nepogoda, osobito suše koja je dovela do velikog porasta cijena i samim tim do gladi.

Manjak gotovine i radne snage osjećao se na svim područjima gospodarske djelatnosti, koja je među ostalim bila znatno otežana zbog slabe razvijenosti prometne mreže i sredstava. Unutarnja se trgovina nije mogla razvijati zbog nedovoljne potrošnje, ali je postojala velika trgovina s inozemstvom. Pored izvoza drva i žita, posebno značenje imao je izvoz svinja i goveda iz Slavonije na ugarsko i austrijsko tržište. Jeftinija tvornička roba iz austrijskih zemalja, kojoj je ukidanje unutrašnjih carina 1850. godine otvorilo i hrvatsko tržište, teško je pogodila domaći obrt.¹³

Promjene šezdesetih godina 19. stoljeća, točnije, dualističko preuređenje habsburške države na temelju Austro-ugarske nagodbe 1867. i njezine dopune Ugarsko-hrvatskom nagodbom nakon godinu dana, utvrdile su osnovni okvir u kojem će se kretati društveni, politički i privredni razvoj hrvatskih zemalja. To je doba konstituiranja građanskog društva i kapitalističke ekonomije, što će iz temelja promijeniti ekonomsko-socijalnu strukturu zemlje.

Odras tih zbivanja osjećao se na slavonskom području od početka, a pojava elemenata industrijalizacije u ekonomiji same Slavonije nešto je usporenija i neravnomjerna. Industrijalizacija se javlja pod utjecajem vanjskih snaga, najprije u oblasti prometa, zatim zahvaća i prerađivačku privredu.¹⁴ Nakon Nagodbe, na području Slavonije prevladavao je utjecaj mađarskih vladajućih krugova, što se odrazilo i na razvoj željezničkih pruga. U sklopu mađarske prometne politike, uspostavljena je već do 1873. izravna željeznička veza od Budimpešte do Rijeke kao glavne izlazne luke za ugarske proizvode na sjeverni Jadran. Ta je pruga produbila izolaciju slavonskog područja od glavne trgovinske magistrale između mađarskih krajeva i sjevernog Jadrana.¹⁵ S obzirom da na slavonskom području nije bilo izgrađenih pruga, Komora u Osijeku, na čelu s biskupom Strossmayerom, valpovačkim vlastelinom barunom Gustavom Prandauom i Albertom Hockerom, zalagala se za regulaciju Drave od Osijeka do Barča. Zbog pomanjkanja sredstava projekt tada nije izveden.¹⁶

Usporedo s gradnjom željeznica zabilježen je i prvi veći porast broja različitih kreditnih ustanova u sjevernoj Hrvatskoj. U pedesetim i šezdesetim godinama

¹³ J. Šidak i dr. *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*: 6-7.

¹⁴ Igor Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u XIX. stoljeću*. Zagreb: Školska knjiga, 1972: 177.

¹⁵ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u XIX. stoljeću*: 192.

¹⁶ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u XIX. stoljeću*: 82.

se javljaju počeci industrijalizacije, i to pretežno na inicijativu domaćih snaga. U razdoblju od Nagodbe do njezine revizije 1873. godine širi se na hrvatsko-slavonskom području interes privrednika na više grane prerađivačke industrije.¹⁷ Konkurencija razvijene proizvodnje zapadnih zemlja Monarhije onemogućila je širenje industrijske prerade u nekim važnim privrednim granama, primjerice mlinarskoj i šećernoj industriji, a i obrtnička djelatnost u slavonskim gradskim i seoskim naseljima bila je ugrožena prodiranjem industrijske robe široke potrošnje iz drugih sjedišta Monarhije.¹⁸ Stoga se domaće poduzetništvo afirmira na drugim područjima, u drvnoj industriji, preradi žitarica i šećerne repe. Veći broj parnih mlinova i razvoj parnih pilana obilježavaju primjenu nove tehnike u najrazvijenijim oblastima prerađivačke privrede.¹⁹ Pozitivan razvoj domaćeg industrijskog poduzetništva doživljava u Slavoniji sredinom sedamdesetih godina 19. stoljeća naglu krizu. Dijelom je to posljedica velikog sloma bečke burze 1873. godine, što je dovelo do općeg privrednog zastoja u Monarhiji, a na to se nadovezuje i dugotrajna opća agrarna kriza koju je izazvao prodor jeftinog američkog žita na europsko tržište. No, mnogo su važnije posljedice unutrašnjeg političkog razvoja habsburške države, jer je tijekom stvaranja dualističkog sustava odredbama Ugarsko-hrvatske nagodbe, sjeverna Hrvatska izgubila financijsku i ekonomsku samostalnost. Stoga se slavonski veleposjed preorijentirao prvenstveno na prihode od iskorištavanja šuma, a to je stvorilo povoljne mogućnosti za razvoj drvne industrije. Međutim, razvoj šumske eksploatacije zahtijevao je i dalji napredak u organizaciji te djelatnosti, tj. zahvaćanje prostranijih kompleksa šuma, primjenjivanje naprednijih tehnika u pilanama, gradnju šumskih industrijskih željeznica, za što je bila nužna mnogo veća koncentracija kapitala. Tim zahtjevima domaća trgovačka buržoazija nije mogla udovoljiti, pa provođenje industrijalizacije u tom istaknutom području prerađivačke privrede preuzimaju uglavnom vanjske snage. U isto vrijeme zaustavljen je razvoj domaće industrije u drugim granama. Izvještaj osiječke Komore iz 1873. godine konstatira da je za nepuno desetljeće ukinuto više od dvadeset industrijskih pothvata, među njima više paromlina, pilana, tvornica stakla, tvornica ulja, šećera, strojeva i pokućstva, neke pivovare itd.²⁰

¹⁷ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u XIX. stoljeću*: 207.

¹⁸ I. Karaman, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*: 183.

¹⁹ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u XIX. stoljeću*: 207-208.

²⁰ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u XIX. stoljeću*: 209-210.

Zbog izmjene općih društveno-ekonomskih odnosa na slavonskom području mijenjala se i struktura upravno-gospodarske organizacije valpovačkog vlastelinstva. Glavne prekretnice bile su: reguliranje urbarijalnih odnosa u Slavoniji 1756., ukidanje feudalnih obveza 1848. godine i agrarno zakonodavstvo.²¹

Predtranzicijsko razdoblje: Broj stanovnika i prirodno kretanje stanovništva župe Donji Miholjac (1870-1880)

Dok je u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji broj stanovnika od 1870. do 1880. godine narastao (tablica 2), u Donjem Miholjcu je opao (tablica 3, grafikon 1). Zabilježen je i prirodni pad (-1,73‰) i negativan migracijski saldo. U Drenovcima, drugoj istraženoj slavonskoj župi, koja je tada, doduše, pripadala Slavonskoj vojnoj krajini, također se bilježi prirodni pad, i to bitno veći (-10,09‰), ali je broj stanovnika ipak rastao, jer je pad nadoknađen pozitivnim migracijskim saldom. Sudimo li po tim dvjema župama o demografskim prilikama u Slavoniji u osmoj dekadi 19. stoljeća, možemo zaključiti da je riječ o demografski negativnom razdoblju, razdoblju u kojemu je smrtnost veća od rodnosti i u kojemu se stanovništvo nadoknađuje doseljavanjem.²² O intenzitetu tog doseljavanja na lokalnim razinama očitovat će se porast ili pad ukupnog broja stanovnika.

Tablica 2. Broj stanovnika Hrvatske po regijama (1857-1880)

Go-dina	<i>Ukupno</i>	In-deks	Istra	In-deks	Dalmacija	In-deks	Vojna krajina	In-deks	Hrvatska i Slavonija	In-deks
1857.	2.130.183	100	136.565	100	374.237	100	675.817	100	943.564	100
1870.	2.398.292	112,6	150.907	110,5	403.149	107,7	755.645	111,8	1.088.591	115,4
1880.	2.506.228	117,6	179.575	131,5	432.284	115,5	764.294	113,1	1.130.075	119,7

IZVOR: Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj 1780. do 1981. g.* Zagreb: Globus, 1987: 95.

Visoke prosječne stope nataliteta (39,41‰) i mortaliteta (41,14‰), uz druge pokazatelje (niska doživljena dob, niska ženidbena dob), pokazuju da u Donjem Miholjcu još nema naznaka početka procesa demografske tranzicije, unatoč

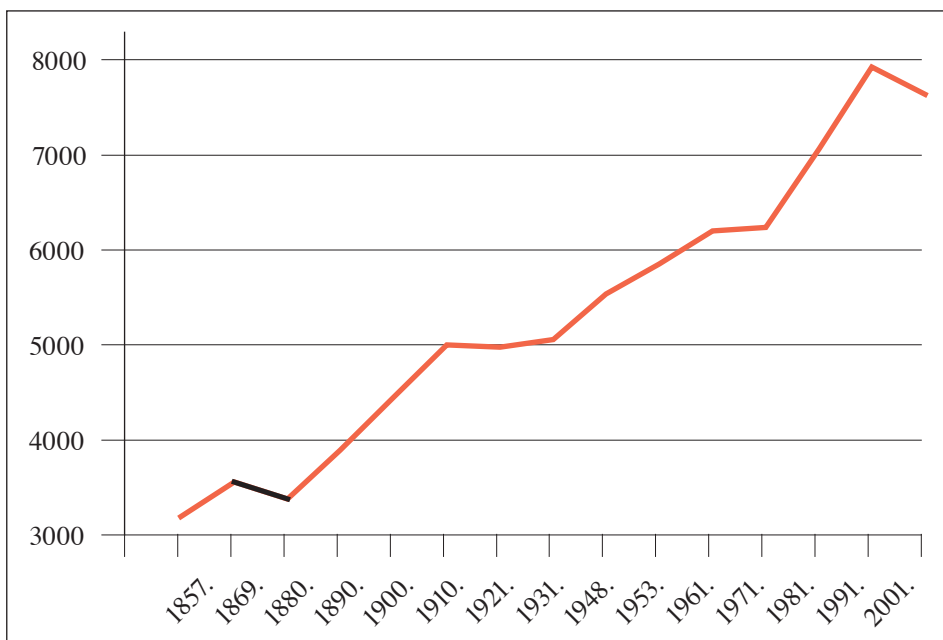
²¹ I. Karaman, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*: 124.

²² Hrvatska i Slavonija bile su izrazita imigracijska područja (Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj 1780. do 1981. g.* Zagreb: Globus, 1987: 181-185).

Tablica 3. Broj stanovnika Donjeg Miholjca (1857-2001)

Godina	Broj stanovnika			Godina	Broj stanovnika		
	Župa Donji Miholjac	Donji Miholjac	Rakitovica		Župa Donji Miholjac	Donji Miholjac	Rakitovica
1857.	3167	2545	622	1948.	5505	4405	1100
1869.	3520	2868	652	1953.	5819	4698	1121
1880.	3353	2704	649	1961.	6163	5015	1148
1890.	3858	3144	714	1971.	6202	5169	1033
1900.	4416	3591	825	1981.	7030	6044	986
1910.	4960	4001	959	1991.	7880	6935	945
1921.	4947	4035	912	2001.	7605	6680	925
1931.	5023	4047	976				

IZVOR: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, CD.

Grafikon 1. Broj stanovnika Donjeg Miholjca (1857-2001)

Tablica 4. Prirodno kretanje i migracijski saldo u župi Donji Miholjac (1870-1880)

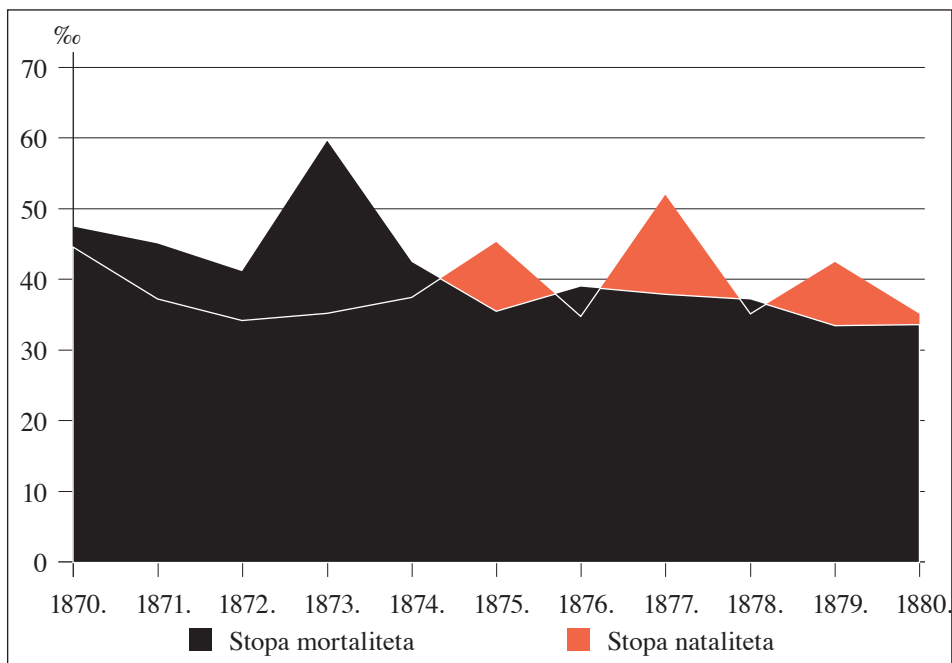
Godina	Broj stanovnika	Broj rođenih	Broj umrlih	Prirast (pad)	Broj vjenčanih	Prosječna godišnja stopa nataliteta	Prosječna godišnja stopa mortaliteta	Prosječna godišnja stopa prirodnog prirasta	Prosječni godišnji migracijski saldo	Prosječna godišnja stopa nupcijaliteta
<i>Ukupno</i>		1464	1531	-67	344	39,41	41,14	-1,73	-9	9,26
1869.	3452									
1870.	3437	154	164	-10	17	44,61	47,51	-2,90	-5	4,92
1871.	3422	128	155	-27	18	37,24	45,10	-7,86	12	5,24
1872.	3407	117	141	-24	66	34,19	41,20	-7,01	9	19,29
1873.	3392	120	203	-83	31	35,22	59,58	-24,36	68	9,10
1874.	3377	127	144	-17	23	37,44	42,45	-5,01	2	6,78
1875.	3363	153	120	33	40	45,30	35,53	9,77	-48	11,84
1876.	3348	117	131	-14	40	34,80	38,96	-4,16	-1	11,90
1877.	3333	174	127	47	26	51,98	37,94	14,04	-62	7,77
1878.	3318	117	124	-7	33	35,11	37,21	-2,10	-8	9,90
1879.	3303	141	111	30	27	42,50	33,46	9,04	-45	8,14
1880.	3288	116	111	5	23	35,12	33,61	1,51	-20	6,96

IZVOR za tablice 4-12: Matične knjige župe Donji Miholjac

tome što se u drugom petgodištu uočavaju pozitivne promjene i ulazak u razdoblje prirodnog prirasta a ne pada. No, čini se da to još uvijek nisu tranzicijske naznake, nego je vjerojatno prethodno petgodište bilo "eksczesno", s vrlo visokim mortalitetom 1873. godine (gotovo 60%), kad su zabilježene dvije veće epidemije - kolere i ospica (*variola*). Ni u jednoj godini stopa mortaliteta nije pala ispod 33‰ (tablica 4, grafikon 2).

Istraženo razdoblje (1870-1880) zaokružuje sliku predtranzicijske etape u Donjem Miholjcu. Nakon 1880. godine započelo je razdoblje demografske tranzicije, odnosno razdoblje društveno-gospodarskih procesa koji su i izazvali demografsku tranziciju.²³ Broj stanovnika u Donjem Miholjcu rastao je kontinuirano sve do rata u devedesetim godinama 20. stoljeća (grafikon 1).

²³ Božena Vranješ-Šoljan, »Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.-1918.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 31 (1998): 45.

Grafikon 2. Prirodno kretanje u župi Donji Miholjac (1870-1880)

Spolna struktura rođenih i umrlih

Spolna struktura rođenih i umrlih u Donjem Miholjcu pokazuje značajnu prevagu muškaraca.

Omjer muške i ženske djece rođene u razdoblju od 1870. do 1880. godine bio je 775 : 689, ili 1.124 muške na 1.000 ženske djece. U 3 od 11 godina bilo je rođeno više ženske djece (tablica 5, grafikon 3).

Spolna struktura umrlih pratila je spolnu strukturu rođenih. U istom je razdoblju omjer umrlih muškaraca i žena bio 795 : 736, ili 1.080 umrlih muškaraca na 1.000 umrlih žena. U 4 od 11 godina umrlo je više žena nego muškaraca (tablica 6, grafikon 3). Prema Jakovu Geli, u Hrvatskoj i Slavoniji, te Vojnoj krajini do 1880. godine, na 1.000 umrlih žena prosječno je umiralo 1.036 muškaraca.²⁴

²⁴ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 166.

Tablica 5. Struktura rođenih župe Donji Miholjac po mjesecima (1870-1880)

Godina	Ukupno	Mjesec												Bli-zanci	Izvan-bračni
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII		
<i>Ukupno</i>	1464	138	130	129	107	95	106	100	140	126	155	116	122	34	54
<i>%</i>	100	9,43	8,88	8,81	7,31	6,49	7,24	6,83	9,56	8,61	10,59	7,92	8,33	2,32	3,69
1870	154	16	13	16	8	10	11	10	19	13	15	15	8	6	4
1871	128	11	9	9	12	9	14	10	11	10	18	7	8	2	2
1872	117	10	5	13	9	7	6	5	6	17	18	11	10	0	2
1873	120	9	14	7	4	4	7	11	16	15	12	12	9	2	3
1874	127	10	12	14	10	2	12	6	11	12	10	13	15	6	3
1875	153	14	15	19	11	17	8	9	17	15	12	7	9	4	5
1876	117	8	9	12	6	6	11	7	8	6	17	11	16	4	7
1877	174	15	16	12	18	16	16	15	12	13	16	12	13	2	10
1878	117	17	10	6	8	5	4	9	9	8	13	14	14	2	5
1879	141	11	18	9	12	11	11	11	17	7	16	6	12	4	9
1880	116	17	9	12	9	8	6	7	14	10	8	8	8	2	4
<i>Muški</i>	775	70	73	70	52	53	55	49	76	70	70	67	70	20	24
<i>%</i>	100	9,03	9,42	9,03	6,71	6,84	7,10	6,32	9,81	9,03	9,03	8,65	9,03	2,58	3,10
1870	94	8	8	11	6	5	5	8	13	10	8	8	4	2	1
1871	68	6	7	7	5	2	10	5	6	4	5	6	5	2	2
1872	57	7	1	9	6	5	1	4	1	8	5	5	5		
1873	67	4	8	5	1	3	3	8	9	9	4	7	6	2	1
1874	71	5	6	6	6	2	9	3	6	8	4	8	8	5	2
1875	83	8	6	9	6	11	6	1	11	9	7	4	5	3	2
1876	57	2	6	6	2	2	4	2	4	4	9	5	11	1	5
1877	85	7	9	6	6	9	7	8	7	6	9	7	4	1	3
1878	60	8	5	2	4	3	3	3	6	5	7	5	9	1	2
1879	74	6	10	6	6	7	5	5	5	2	8	6	8	1	3
1880	59	9	7	3	4	4	2	2	8	5	4	6	5	2	3
<i>Žene</i>	689	68	57	59	55	42	51	51	64	56	85	49	52	14	30
<i>%</i>	100	9,87	8,27	8,56	7,98	6,10	7,40	7,40	9,29	8,13	12,34	7,11	7,55	2,03	4,35
1870	60	8	5	5	2	5	6	2	6	3	7	7	4	4	3
1871	60	5	2	2	7	7	4	5	5	6	13	1	3	0	0
1872	60	3	4	4	3	2	5	1	5	9	13	6	5	0	2
1873	53	5	6	2	3	1	4	3	7	6	8	5	3	0	2
1874	56	5	6	8	4	0	3	3	5	4	6	5	7	1	1
1875	70	6	9	10	5	6	2	8	6	6	5	3	4	1	3
1876	60	6	3	6	4	4	7	5	4	2	8	6	5	3	2
1877	89	8	7	6	12	7	9	7	5	7	7	5	9	1	7
1878	57	9	5	4	4	2	1	6	3	3	6	9	5	1	3
1879	67	5	8	3	6	4	6	6	12	5	8	0	4	3	6
1880	57	8	2	9	5	4	4	5	6	5	4	2	3	0	1

■ maksimum

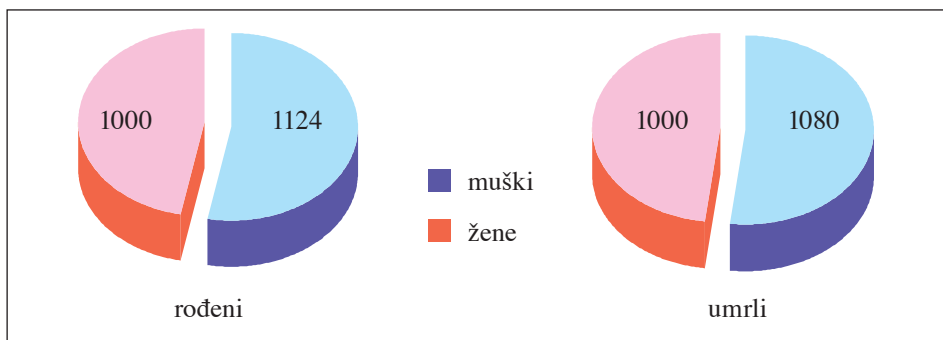
■ minimum

Tablica 6. Struktura umrlih župe Donji Miholjac po mjesecima (1870-1880)

Godina	Ukupno	Mjesec											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Ukupno</i>	1531	162	120	158	104	91	72	76	137	128	161	153	169
<i>%</i>	100	10,58	7,84	10,32	6,79	5,94	4,70	4,96	8,95	8,36	10,52	9,99	11,04
1870	164	18	13	25	16	9	11	10	14	9	13	9	17
1871	155	14	14	13	7	4	4	3	16	21	22	20	17
1872	141	8	13	21	12	11	9	7	6	8	19	13	14
1873	203	17	7	9	14	5	6	5	36	20	23	27	34
1874	144	34	13	12	10	10	11	6	7	8	10	7	16
1875	120	15	10	18	6	13	7	3	10	8	11	12	7
1876	131	9	13	9	7	7	4	13	12	15	7	20	15
1877	127	14	14	9	7	12	3	7	11	8	22	11	9
1878	124	11	7	10	13	12	4	6	15	5	9	13	19
1879	111	10	9	18	7	4	6	8	5	12	12	12	8
1880	111	12	7	14	5	4	7	8	5	14	13	9	13
<i>Muški</i>	795	70	66	86	61	46	30	44	69	73	92	77	81
<i>%</i>	100	8,79	8,29	10,80	7,66	5,78	3,77	5,53	8,67	9,17	11,56	9,67	10,18
1870	80	6	6	15	7	4	3	5	8	3	9	6	8
1871	90	6	10	9	3	2	1	1	10	14	14	11	9
1872	71	4	7	11	3	7	4	5	3	4	9	6	8
1873	109	4	5	7	10	3	3	2	19	15	12	14	15
1874	77	18	7	5	6	6	5	5	3	7	3	2	10
1875	68	13	4	8	2	7	5	1	6	4	8	6	4
1876	58	3	6	3	4	3	0	6	5	10	5	7	6
1877	62	4	8	6	6	5	3	4	3	3	12	2	6
1878	69	5	5	5	10	4	0	4	7	2	7	10	10
1879	57	2	6	9	6	4	3	5	2	5	6	6	3
1880	54	5	2	8	4	1	3	6	3	6	7	7	2
<i>Žene</i>	736	92	54	72	43	45	42	32	68	55	69	76	88
<i>%</i>	100	12,52	7,35	9,80	5,85	6,12	5,71	4,35	9,25	7,48	9,39	10,34	11,97
1870	84	12	7	10	9	5	8	5	6	6	4	3	9
1871	65	8	4	4	4	2	3	2	6	7	8	9	8
1872	70	4	6	10	9	4	5	2	3	4	10	7	6
1873	94	13	2	2	4	2	3	3	17	5	11	13	19
1874	67	16	6	7	4	4	6	1	4	1	7	5	6
1875	52	2	6	10	4	6	2	2	4	4	3	6	3
1876	73	6	7	6	3	4	4	7	7	5	2	13	9
1877	65	10	6	3	1	7	0	3	8	5	10	9	3
1878	55	6	2	5	3	8	4	2	8	3	2	3	9
1879	54	8	3	9	1	0	3	3	3	7	6	6	5
1880	57	7	5	6	1	3	4	2	2	8	6	2	11

■ maksimum

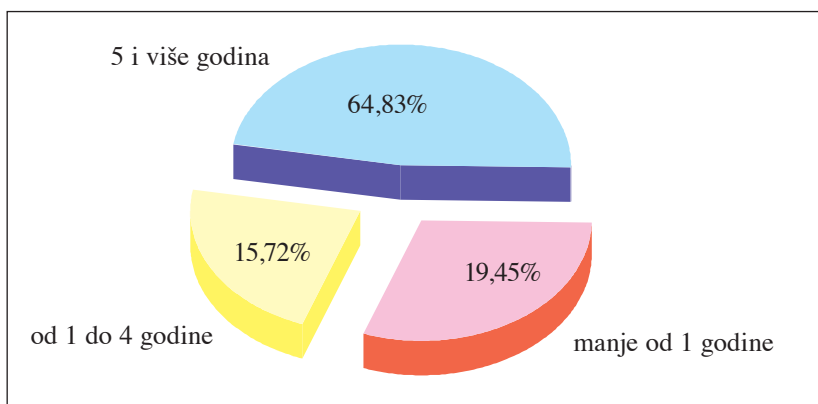
■ minimum

Grafikon 3. Spolna struktura rođenih i umrlih u župi Donji Miholjac (1870-1880)

Dob umrlih

Od svih istraženih župa, u Donjem Miholjcu je potvrđena najniža doživljena dob umrlih. Slična kao i u Drenovcima, ali ipak nešto niža. Tako je u Donjem Miholjcu tek jedna četvrtina umrlih doživjela 50. godinu života - istodobno je na dubrovačkim otocima 40% umrlih doživjelo tu granicu. Ili: dok je na dubrovačkim otocima više od 10% ljudi u trenutku smrti imalo više od 80 godina, u Donjem Miholjcu je imalo manje od 1% (tablica 7, grafikon 5). Nitko nije doživio 90. godinu života. Nešto manje od 50% umrlih nije dočekalo 5. godinu života, pri čemu je udio mortaliteta dojenčadi (31,70%) bio najveći od svih

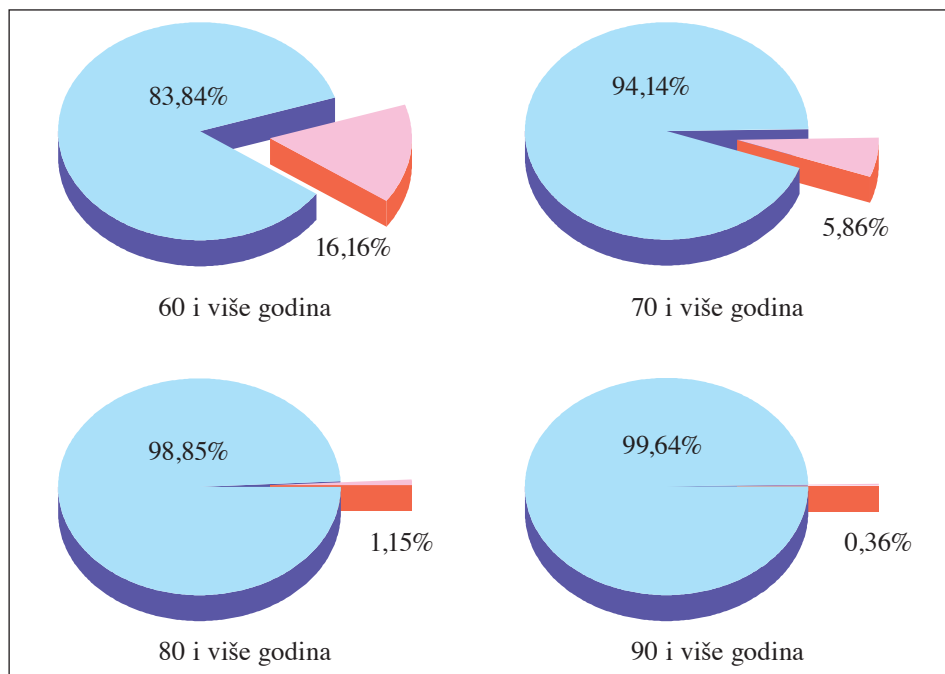
Grafikon 4. Smrtnost dojenčadi i male djece u župi Donji Miholjac (1870-1880)

Tablica 7. Struktura umrlih po dobi i spolu župe Donji Miholjac (1870-1880)

Dob	Broj umrlih			Struktura (%)		
	Muški	Žene	<i>Ukupno</i>	Muški	Žene	<i>Ukupno</i>
<i>Ukupno</i>	795	736	1531	100	100	100
0-23 sata	8	3	11	1,01	0,41	0,72
1-6 dana	49	30	79	6,17	4,08	5,16
7-29 dana	69	62	131	8,69	8,42	8,56
1-11 mjeseci	146	118	264	18,39	16,03	17,25
0-11 mjeseci	272	213	485	34,26	28,94	31,70
1-4	131	117	248	16,50	15,90	16,21
5-9	30	48	78	3,78	6,52	5,10
10-14	12	8	20	1,51	1,09	1,31
15-19	17	17	34	2,14	2,31	2,22
20-24	20	21	41	2,52	2,85	2,68
25-29	21	24	45	2,64	3,26	2,94
30-34	19	15	34	2,39	2,04	2,22
35-39	25	29	54	3,15	3,94	3,53
40-44	27	18	45	3,40	2,45	2,94
45-49	30	40	70	3,78	5,43	4,58
50-54	40	40	80	5,04	5,43	5,23
55-59	41	33	74	5,16	4,48	4,84
60-64	44	32	76	5,54	4,35	4,97
65-69	26	30	56	3,27	4,08	3,66
70-74	25	27	52	3,15	3,67	3,40
75-79	8	16	24	1,01	2,17	1,57
80-84	6	7	13	0,76	0,95	0,85
85-89	0	1	1	0,00	0,14	0,07
Nepoznato	1	0	1			

istraženih župa (tablica 7, grafikon 4). Unatoč tome, mortalitet dojenčadi nije bio onaj element po kojem se Donji Miholjac bitno razlikovao od drugih istraženih župa. Znatno je veća razlika bila u doživljenoj dobi, koja je u Donjem Miholjcu iskazala tipična predtranzicijska obilježja.

Kao najčešći uzroci smrti u Donjem Miholjcu se navode *phraenesis* (158), vrućica (131) i ospice (62). Godine 1873. vladala je i epidemija kolere.

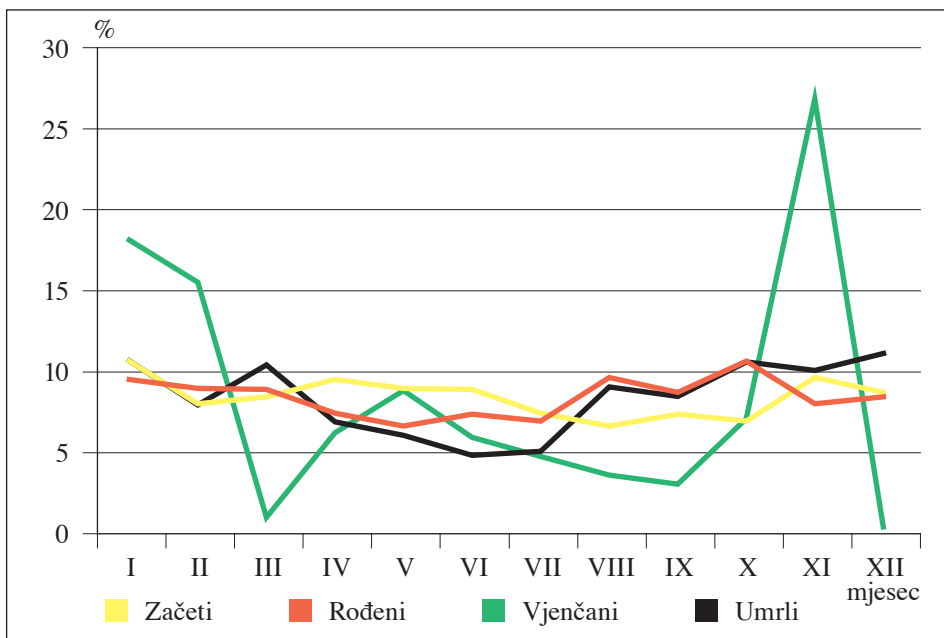
Grafikon 5. Doživljena dob u župi Donji Miholjac (1870-1880)

Ritam začeća, rođenja, ženidbe i smrti

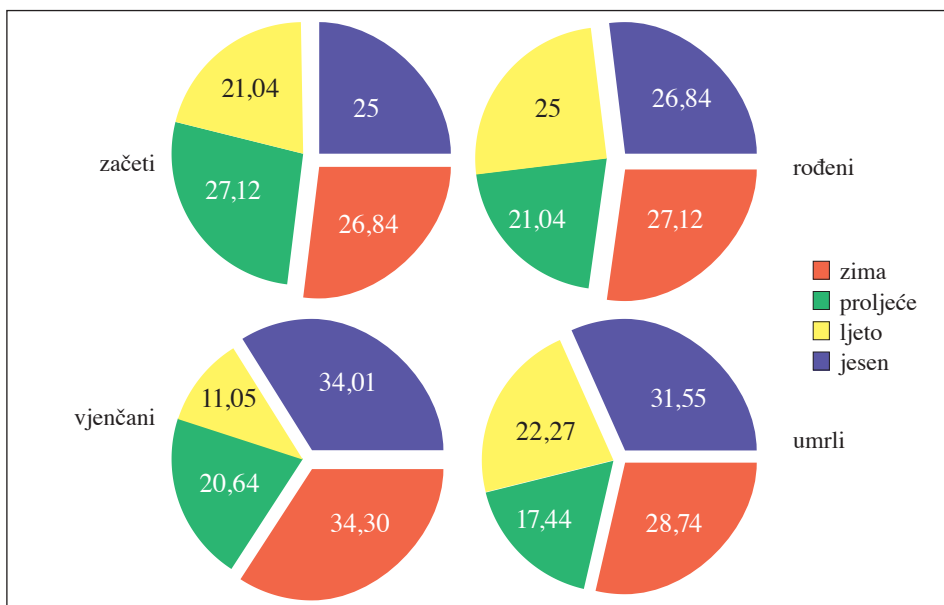
Ritam začeća djece u Donjem Miholjcu je uravnotežen, oscilacije između pojedinih mjeseci nisu tako velike kao u nekim drugim župama, ali se ipak razaznaju dva razdoblja: ljetno-jesenski s padom broja začeća (od srpnja do listopada), zacijelo uvjetovan poljskim radovima, i preostali dio godine, kada je broj začeća veći, s maksimumom u siječnju. U skladu s ritmom začeća, najveći broj djece bio je rođen u listopadu, a najmanji od travnja do srpnja.

Termini vjenčanja obuhvaćali su i jesenski i zimski maksimum. Iako se najveći broj vjenčanja odvijao u studenome (26,74%), zimski je maksimum, raspoređen na siječanj i veljaču (33,43%) kao i u drugim krajevima sjeverne Hrvatske, bio dominantniji.²⁵

²⁵ Jasna Čapo, »Sezonske varijacije vjenčanih u sjevernoj Hrvatskoj.« *Etnološka tribina* 12 (1989): 14-15; Jasna Čapo, »Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću.«, u: *Zbornik Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*. Zagreb: Matica hrvatska, 1993: 129-132.

Grafikon 6. Mjesečna distribucija začetih, rođenih, vjenčanih i umrlih u župi Donji Miholjac (1870-1880)

Grafikon 7. Sezonsko kretanje začetih, rođenih, vjenčanih i umrlih u župi Donji Miholjac (1870-1880)

Tablica 8. Struktura vjenčanih župe Donji Miholjac po mjesecima (1870-1880)

Godina	Ukupno	Mjesec											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ukupno	344	62	53	3	21	30	20	16	12	10	24	92	1
%	100	18,02	15,41	0,87	6,10	8,72	5,81	4,65	3,49	2,91	6,98	26,74	0,29
1870.	17	3	1	0	0	6	0	1	1	0	2	3	0
1871.	18	2	2	0	0	2	3	1	0	0	2	6	0
1872.	66	6	31	0	4	1	0	4	1	2	2	15	0
1873.	31	2	1	0	1	5	2	0	1	0	3	15	1
1874.	23	7	1	0	3	1	0	1	0	2	2	6	0
1875.	40	12	3	0	1	4	0	0	1	1	0	18	0
1876.	40	6	5	0	2	5	5	2	1	1	5	8	0
1877.	26	6	2	0	1	4	0	2	1	0	2	8	0
1878.	33	7	6	3	0	1	1	0	3	1	2	9	0
1879.	27	5	1	0	3	1	7	3	0	2	4	1	0
1880.	23	6	0	0	6	0	2	2	3	1	0	3	0

■ maksimum

■ minimum

Tablica 9. Mjesečna distribucija začelih, rođenih, vjenčanih i umrlih u župi Donji Miholjac (1870-1880)

Pokazatelj	Mjesečna distribucija (%)											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Začeti	10,59	7,92	8,33	9,43	8,88	8,81	7,31	6,49	7,24	6,83	9,56	8,61
Rođeni	9,43	8,88	8,81	7,31	6,49	7,24	6,83	9,56	8,61	10,59	7,92	8,33
Vjenčani	18,02	15,41	0,87	6,10	8,72	5,81	4,65	3,49	2,91	6,98	26,74	0,29
Umrli	10,58	7,84	10,32	6,79	5,94	4,70	4,96	8,95	8,36	10,52	9,99	11,04

Tablica 10. Sezonsko kretanje začelih, rođenih, vjenčanih i umrlih u župi Donji Miholjac (1870-1880)

Godišnje doba	Udio začelih (%)	Udio rođenih (%)	Udio vjenčanih (%)	Udio umrlih (%)
Ukupno	100	100	100	100
zima (I-III)	26,84	27,12	34,30	28,74
proljeće (IV-VI)	27,12	21,04	20,64	17,44
ljetno (VII-IX)	21,04	25,00	11,05	22,27
jesen (X-XII)	25,00	26,84	34,01	31,55

Ritam umiranja bio je vrlo sličan ritmu rođenja. Mortalitet je bio upadljivo manji u razdoblju od travnja do srpnja, a da nije bilo epidemije kolere 1873. godine, vjerojatno bi se to razdoblje proteglo i na kolovoz i rujan. Najviše umrlih bilo je u zimskim mjesecima, u prosincu i siječnju, mjesecima koji su bili najrizičniji za starački kontingent. (tablice 5-6, 8-10 i grafikoni 6 i 7).

Izvanbračna djeca

U župi Donji Miholjac udio izvanbračne djece iznosio je 3,68% (tablica 5), znatno manje nego na dubrovačkim i južnodalmatinskim otocima (Mljet, Korčula, 7-11%), ali i više nego u kopnenim primorskim krajevima (manje od 1%). No, bračni su partneri i u Donjem Miholjcu poštovali crkvene norme. Broj predbračnih začeca nije bio velik. Svega oko 8% prvijenaca bilo je začeto prije prve bračne noći, od toga manje od 2% bilo je i rođeno prije braka, pa brakom ozakonjeno.

Blizanci

Udio blizanaca u župi Donji Miholjac iznosio je 2,32%, ispod prosjeka u Hrvatskoj (2,70%). Rođeno je 17 parova blizanaca (tablica 5).

Ženidbena dob i ponovni brakovi

Za razliku od primorske, a pogotovo južne Hrvatske, gdje ponovni brak (posebno žene) nije bio poželjan, u Slavoniji, kao i Slavonskoj vojnoj krajini²⁶ (kako potvrđuju podaci iz Drenovaca dobiveni u okviru ovog istraživanja), od nove se ženidbe nije zaziralo, vjerojatno zato što je gubitak jednog od supružnika, u području u kojemu je više od dvije trećine žiteljstva živjelo od poljoprivrede, dovodio u nemoguću poziciju ostale članove kućanstva. Stoga se gubitak člana trebao brzo nadoknaditi.²⁷ Na gospodarsko-obiteljske razloge nadograđivala se i demografska situacija, predtranzicijsko razdoblje s kriznim godinama, koje je utjecalo na slabljenje biološkog potencijala izravno utječući

²⁶ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 125.

²⁷ Vidi: Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović i Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda. Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000: 60-63.

Tablica 11. Dob supružnika na dan vjenčanja - Donji Miholjac (1870-1880)

	Muževi			%		Dob žene											
	<i>Ukupno</i>	oboje u I. braku	bar jedan u II. braku	<i>Ukupno</i>	oboje u I. braku	bar jedan u II. braku	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	Nep
Žene	<i>Ukupno</i>	344	231	113	100	100	125	126	27	23	14	7	7	3	6	2	2
	oboje u I. braku	231			67,15		108	108	11	3					1		
	bar jedan u II. braku	113			32,85		17	18	17	20	15	7	7	3	5	2	2
%	<i>Ukupno</i>	100	67,15	32,85			36,34	36,63	8,14	6,69	4,36	2,03	2,03	0,87	1,74	0,58	0,58
	oboje u I. braku	100					46,75	46,75	4,76	1,30	0,00	0,00	0,00	0,00	0,43	0,00	0,00
	bar jedan u II. braku	100					15,04	15,93	15,04	17,70	13,27	6,19	6,19	2,65	4,42	1,77	1,77
	15-19	98	98	0	28,49	42,42	0,00	63	34	1							
	20-24	94	82	12	27,33	35,50	10,62	36	52	6							
	25-29	56	36	20	16,28	15,58	17,70	17	25	8	5	1					
	30-34	25	9	16	7,27	3,90	14,16	6	10	5	2	1	1				
	35-39	17	5	12	4,94	2,16	10,62	2	2	3	4	5					1
	40-44	15		15	4,36	0,00	13,27	1	2	2	5	2	2				1
	45-49	13		13	3,78	0,00	11,50		1	2	4	3	1	2			
50-54	8		8	2,33	0,00	7,08				1	2	2	1		2		
55-59	8	1	7	2,33	0,43	6,19				2	1	1	1		2	1	
60-64	7		7	2,03	0,00	6,19					1	1		2	2	1	
65-69	0		0	0,00	0,00	0,00											
70-74	1		1	0,29	0,00	0,89								1			
Nepoznato	2		2	0,58	0,00	1,77			1		1						

na smanjenje životne dobi (čak su 22 žene u promatranome razdoblju umrle prilikom poroda, *in puerperio*, perperna groznica), što je također povećavalo broj ponovnih ženidbi.²⁸

Tako je udio udovaca (30,23%) i udovica (24,13%) u ukupnom broju sklopljenih brakova višestruko nadmašivao udio u primorskim dijelovima zemlje. U svakom trećem braku (32,85%) barem je jedan od supružnika sklapao ponovni brak.

Mladoženja je u Donjem Miholjcu vrlo rano stupao u brak - s nešto manje od 22 godina, a njegova je partnerica u prosjeku tek navršila 20. godinu. Prosječna dobna razlika bila je manja od dvije godine. Gotovo 43% mladoženja i preko 54% mladenki imalo je na dan vjenčanja manje od 20 godine (tablica 11). Vrlo je slično bilo i u Drenovcima. Nasuprot tome, mladenci s dubrovačkih otoka bili su desetak godina stariji pri prvom stupanju u brak! Najmlađa nevjesta u Donjem Miholjcu imala je 16 godina, dok se muškarci nisu ženili prije navršene 18 godine života. Prema Mirjani Gross i Agnezi Szabo, rano sklopljenim brakovima pripisivalo se rađanje slabe i neotporne djece, a to je uzrokovalo veliku smrtnost i neplodnost roditelja u zrelijoj životnoj dobi. Nadalje, poticaj ranom sklapanju braka davao je i proces raspadanja zadruga. Pojedina obitelj imala je više šansi da dobije u privatno vlasništvo veći dio zadružnog imetka ako ima oženjene sinove. Ako se ne ožene, mladići kojima su roditelji umrli, mogli su ostati bez ičega.²⁹

Brakovi u srodstvu

U matičnim knjigama vjenčnih nije zabilježen nijedan slučaj srodničkog braka, iako su zabilježeni slučajevi da su mladenci imali identično prezime.

Zanimanja

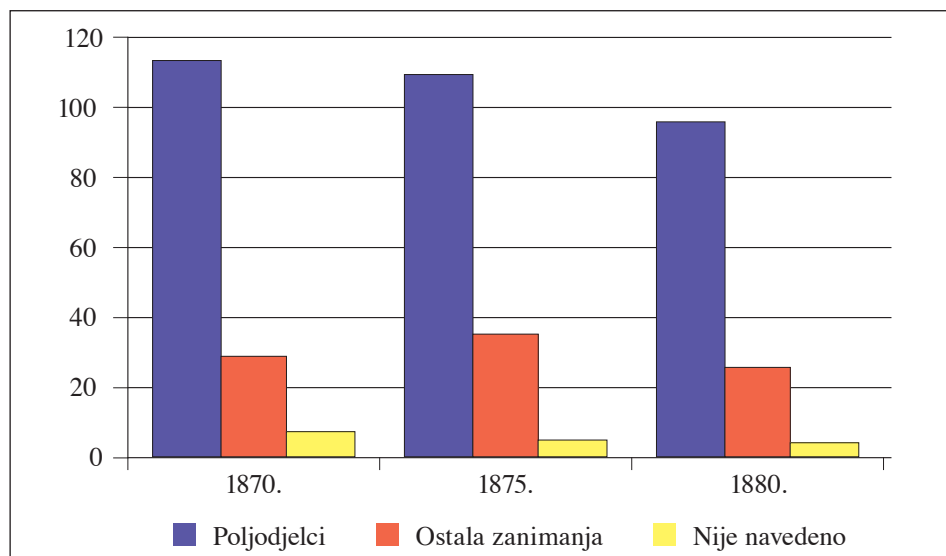
U matičnim knjigama župe Donji Miholjac naznačeno je i zanimanje roditelja, u prvom redu oca, vrlo rijetko majke.³⁰ Oko 70% očeva u matičnim

²⁸ N. Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*: 29-46.

²⁹ Mirjana Gross i Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*. Zagreb: Globus, 1992: 25-26.

³⁰ Obično bi uz majku koja je rodila izvanbračno dijete stajala opaska da je kći čovjeka koji se bavi određenim zanimanjem. Sluškinja Roza Golinac jedina je žena koja je rodila izvanbračno dijete a da joj je pritom u matičnoj knjizi rođenih naznačeno zanimanje.

knjigama rođenih bili su poljodjelci (*ruricolae*). Ostala zanimanja, oko 30%, bila su gotovo sva ona koja su potrebna u malo većem naselju (grafikon 8). Tako su 1878. godine zabilježeni: bačvar, nadničar (4), kolar, cipelar (2), opančar (3), brijač, kovač, obadžija, vlastelinski špan, bravar, lončar (3), ćurčija, zidar, ribar, mjernik, krojač (3), općinski blagajnik, zvonar, čizmar. Godinu dana kasnije spominju se još i: licitar, vodeničar (3), vlastelinski subaša, tokar, mesar, vlastelinski sekar meštar, stolar, remenar, sluškinja, a 1880. i kanas vlastelinski, užar, pekar, šeširdžija.

Grafikon 8. Udio poljodjeljaca u ukupnom broju zanimanja u Donjem Miholjcu (1870., 1875. i 1880.)

Osobna imena

Sustav osobnih imena u Donjem Miholjcu obuhvaćao je uglavnom kršćanska svetačka imena, a primjećuje se i nekoliko imena koja pripadaju njemačkom imenskom fondu (Ferdinand, Gottfried, Leopold, Otmar i sl., a frekvencija imena Sigismund, odnosno Žigmund, došla je i do 1,30%). Do 1880. godine u Donjem se Miholjcu ne osjeća utjecaj preporoda i pojave narodnih hrvatskih imena. Vjerojatno zbog veličine naselja, izbor imena bio je nešto širi nego u manjim južnohrvatskim župama, ali frekvencija najčešćih imena i tu je bila velika, pogotovo kod ženskih imena. Blizu 45% muškaraca i više od 58% žena nosilo je jedno od pet najčešćih imena. Najčešća imena u Donjem Miholjcu u razdoblju od 1870. do 1880. godine bila su Stjepan (13,42%) i Ana (18,29%) (tablica 12).

Tablica 12. Najfrekventnija osobna imena u Donjem Miholjcu (1870-1880)

Osobno ime	Frekvencija	Udio (%)	Osobno ime	Frekvencija	Udio (%)
Stjepan	104	13,42	Ana	126	18,29
Josip	93	12,00	Marija	95	13,79
Mato	54	6,97	Kata	63	9,14
Antun	49	6,32	Tereza	60	8,71
Nikola	48	6,19	Eva	59	8,56
Pet najčešćih imena	348	44,90	Pet najčešćih imena	403	58,49
Broj rođenih (1870-1880)	775	100	Broj rođenih (1870-1880)	689	100

Zaključak

Analiza demografskih pokazatelja u Donjem Miholjcu, izvršena na temelju istraživanja matičnih knjiga, dala je sljedeći rezultat:

Stanovništvo Donjeg Miholjca, kao i drugog istraženog slavonskog naselja - Drenovaca, pokazuje da u razdoblju od 1870. do 1880. u Slavoniji još uvijek nema naznake početka procesa demografske tranzicije, procesa koji je u jadranskom pojasu već započeo, a u južnim krajevima Hrvatske (Dubrovnik) dobio i zamah.

Predtranzicijska obilježja stanovništva u Donjem Miholjcu najjače su se očitovala u prirodnom padu stanovništva (prosječno 1,73‰ godišnje, za razliku od prirasta u primorskom pojasu Hrvatske), niskoj doživljenoj dobi (manje od 1% umrlih koji su doživjeli 80. godinu naspram više od 10% na dalmatinskim otocima), ranom ulasku u brak (mladenci su u prosjeku bili desetak godina mlađi nego na dalmatinskim otocima) i čestim ponovljenim brakovima (33%).

Ritam začeća djece u Donjem Miholjcu je uravnotežen, uz blaži ljetno-jesenski pad začeća (od srpnja do listopada). Termini vjenčanja tipični su za sjevernu Hrvatsku, obuhvaćajući i jesenski i zimski maksimum, ali uz dominaciju zimskog.

Iako je udio izvanbračne djece u Donjem Miholjcu u odnosu na hrvatski prosjek bio značajan, primijećeno je da je poštivanje crkvenih pravila u bračnim vezama bilo vrlo visoko (92%). Srodničkih brakova nije bilo.

Specifičnost Donjeg Miholjca očituje se u negativnom migracijskom saldu, suprotno općem trendu u Slavoniji u tom razdoblju. Zbog toga nije došlo do kompenzacije prirodnog pada, pa je u Donjem Miholjcu, za razliku od cijele Slavonije, zabilježen pad broja stanovnika.

THE POPULATION OF DONJI MIHOLJAC (1870-1880): PRE-TRANSITION PERIOD

MARIJA BRANDIĆ, MONIKA GRDIŠA-ASIĆ
AND IVAN ČIPIN

Summary

Although by the period 1870-1880 demographic transition had already begun in the Adriatic belt, and was well under way in southern Croatia (Dubrovnik), Donji Miholjac did not experience any changes characteristic of this process. In this Slavonian community the pre-transitional features were most evident in the natural population decline (an annual average of 1.73‰ in contrast to the population growth in coastal Croatia), low life expectancy (less than 1% died above the age of 80 in comparison to more than 10% on the Dalmatian islands), early marriage (bride and groom were almost 10 years younger than on the Dalmatian islands), frequent remarriages (33%). The specific feature of Donji Miholjac manifests in the negative migration rate, contrary to the overall trend in Slavonia of the period. This explains the inability of the population to compensate for the natural decline, so that Donji Miholjac, unlike Slavonia on the whole, experienced a population decrease.

The frequency of conceptions in Donji Miholjac is well-balanced, characterised by a mild summer-autumn drop (from July to October). In terms of seasonal distribution, marriage is typical of the northern Croatia, exhibiting an autumn and winter maximum, with the prevalence of the latter. Although the ratio of illegitimate children in Donji Miholjac to the Croatian average was considerable, yet a very high number of the married couples observed the religious norms governing sexual behaviour (92% of the first born children were conceived after the wedding). There is no evidence of consanguineous marriages.